

Соловйова Тетяна.

кандидат педагогічних наук, доцент,
Запорізький національний університет
Мрихіна Марина, здобувачка вищої
освіти, Запорізький національний
університет, м. Запоріжжя

АРТИКУЛЯЦІЙНА ГІМНАСТИКА ЯК ЗАСІБ РОЗВИТКУ МОВЛЕННЯ ДІТЕЙ З ДЦП

У статті розкрито значення артикуляційної гімнастики як засобу розвитку мовлення дітей з дитячим церебральним паралічем. Проаналізовано класифікацію вправ, методiku їх застосування та емпірично перевірено ефективність розробленої програми. Подано рекомендації щодо використання артикуляційної гімнастики в роботі логопеда.

Ключові слова: артикуляційна гімнастика, мовлення, діти з ДЦП, логопедична робота, корекція.

The article reveals the importance of articulation gymnastics as a means of improving speech in children with cerebral palsy. The classification of exercises and their application methods are analyzed. The effectiveness of the developed program is empirically confirmed. Recommendations for the use of articulation gymnastics in speech therapy are provided.

Key words: articulation gymnastics, speech, children with cerebral palsy, speech therapy, correction.

Постановка проблеми. Мовленнєві порушення у дітей із дитячим церебральним паралічем мають складну патогенетичну природу та потребують системного підходу до корекції. Одним із ключових напрямів логопедичної роботи є артикуляційна гімнастика, яка спрямована на розвиток мовленнєвої моторики та формування правильної звуковимови. Особливої актуальності це питання набуває в умовах комплексної реабілітації дітей з ДЦП, де важливо враховувати індивідуальні особливості рухового розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема використання артикуляційної гімнастики у логопедичній практиці досліджувалась у працях

О. Чеботарьовой, К. Гончаровой, В. Деменка, Ю. Рибцун, О. Чекан, І. Кучерак, В. Галущенко, В. Войтко та інших. Дослідники підкреслюють значення спеціально підібраних вправ для стимуляції артикуляційного апарату, особливо у випадках дизартричних розладів, поширених серед дітей з ДЦП.

Мета статті – обґрунтувати ефективність артикуляційної гімнастики як засобу розвитку мовлення дітей із ДЦП на основі аналізу теоретичних підходів та результатів експериментального дослідження.

Виклад основного матеріалу. Артикуляційна гімнастика є важливою частиною корекційно-розвивальної роботи, спрямованої на подолання мовленнєвих порушень у дітей з дитячим церебральним паралічем. Вона передбачає виконання спеціальних вправ, які активізують та розвивають м'язи мовнорухового апарату, сприяють підвищенню точності, сили, ритмічності, плавності та координованості артикуляційних рухів.

У науковій літературі артикуляційна гімнастика визначається як система вправ, що розвивають силу, пружність, диференційованість та рухливість органів артикуляційного апарату: язика, губ, щік, нижньої щелепи, м'якого піднебіння [2; 6]. Ці вправи поділяються на статичні (утримання певної пози) та динамічні (зміна артикуляційних позицій у певному ритмі), а також можуть мати загально-розвивальну або корекційну спрямованість.

Як зазначає В. Войтко [1], для ефективного застосування артикуляційної гімнастики важливо враховувати особливості ДЦП. Захворювання супроводжується порушеннями м'язового тону, рухової координації, а також дизартричними проявами, що утруднюють артикуляцію звуків. У таких випадках артикуляційна гімнастика відіграє ключову роль у нормалізації функцій мовленнєвого апарату. У дітей зі спастичною формою ДЦП спостерігається гіпертонус м'язів, який потребує вправ на розслаблення. При в'ялих парезах, навпаки, важливими є активізуючі рухи та масажні техніки.

В. Галущенко [2] та інші науковці зазначають, що методика проведення артикуляційної гімнастики включає кілька етапів. Підготовчий етап – ознайомлення дітей із будовою мовнорухового апарату, формування в них елементарного уявлення

про артикуляційні органи через ігри, казки, вірші, загадки, використання логопедичних ляльок та дидактичного матеріалу.

Основний етап – безпосереднє виконання артикуляційних вправ у системі (наприклад, «Трубочка», «Чашечка», «Грибок», «Кінь», «Бджілка», «Барабан», «Хованки» тощо). Вправи підбираються індивідуально, залежно від рівня мовленнєвого розвитку дитини та наявних порушень. Заключний етап – підведення підсумків заняття, релаксація, формування позитивного емоційного ставлення до роботи.

З метою перевірки ефективності артикуляційної гімнастики як засобу покращення мовлення дітей із дитячим церебральним паралічем було проведено педагогічний міні-експеримент, що складався з трьох основних етапів: констатувального, формувального та контрольного.

Організація дослідження. У дослідженні взяли участь 14 дітей, віком 7-8 років з діагнозом ДЦП різного ступеня важкості, які були поділені на дві рівні групи. Експериментальна група – 7 дітей, з якими проводились корекційно-розвиткові заняття за розробленою програмою артикуляційної гімнастики; Контрольна група – 7 дітей, з якими подібні логопедичні заняття не проводились упродовж експерименту.

Для дослідження рівня мовленнєвого розвитку використовувались критерії, які охоплюють різні компоненти мовлення: стан артикуляційного апарату, мовленнєве дихання, звуковимову (раннього, середнього та пізнього онтогенезу), темп, виразність мовлення, словниковий запас, граматичну правильність, розвиток фонематичного сприйняття.

На початковому (констатувальному) етапі було здійснено діагностику розвитку мовлення у дітей обох груп. Результати показали, що в обох групах мовленнєвий розвиток переважно знаходився на низькому рівні: по 5 дітей (71,45%) в кожній групі мали значні порушення мовленнєвої моторики, дизартричні розлади, обмежений словниковий запас та порушену зв'язність мовлення. По 1 дитині в кожній групі було зараховано до середнього та високого рівнів сформованості мовлення відповідно. Це дало змогу зробити висновок про приблизно однаковий

вихідний рівень мовленнєвого розвитку в обох групах, що забезпечило коректність подальшого порівняльного аналізу.

Формувальний етап. На цьому етапі в експериментальній групі було реалізовано програму з шести логопедичних занять (по два заняття на тиждень), кожне тривалістю 30 хвилин. Структура заняття включала:

- коротку дихальну гімнастику;
- виконання комплексу артикуляційних вправ;
- роботу над звуковимовою;
- вправи на розвиток фонематичного слуху, слухової уваги;
- розвиток лексико-граматичних навичок;
- ігрові завдання з мовленнєвим супроводом;
- хвилинку релаксації.

До комплексу артикуляційних вправ входили як статичні, так і динамічні вправи: «Трубочка», «Чашечка», «Грибок», «Бджілка», «Кінь», «Хованки» тощо. Вправи підбирались індивідуально з урахуванням форми ДЦП і м'язового тону дитини. Також використовувались масажні прийоми, зондозамінники, дзеркала для зорового контролю, віршики, казки та логопедичні ігри.

Крім того, особлива увага в програмі приділялась розвитку дрібної моторики, що, згідно з нейропсихологічними дослідженнями, тісно пов'язана з розвитком мовлення. До комплексу занять включалися вправи «Пальчики вітаються», «Коза», «Окуляри», маніпуляції з дрібними предметами, папером, мозаїкою, іграми на застібання гудзиків тощо. Також важливою складовою занять були вправи на розвиток слухової уваги та фонематичного сприйняття – «Знайди звук», «Заблукали звуки», «Фразовий конструктор», що формують здатність диференціювати звуки та контролювати власне мовлення.

Важливим був також індивідуальний підхід до кожної дитини. Залежно від форми ДЦП і можливостей дитини, деякі вправи адаптувались – проводились із використанням дзеркал, зондозамінників, із допомогою педагога або батьків. Під час виконання вправ логопед постійно контролював напруження м'язів ший та плечей, стежив за плавністю та точністю рухів, використовуючи словесні інструкції,

візуальні підказки та зворотній зв'язок.

У процесі занять також формувались навички самоконтролю за артикуляційними рухами, покращувалась моторика, стимулювався розвиток емоційної виразності мовлення. Заняття мали чітку структуру, мотиваційний компонент і проводились у доброзичливій, підтримувальній атмосфері.

Контрольний етап.

Після завершення програми було проведено повторне обстеження мовленнєвого розвитку дітей обох груп за тими ж критеріями, що й на констатувальному етапі. У експериментальній групі відбулися такі позитивні зміни. Кількість дітей з низьким рівнем мовленнєвого розвитку зменшилася з 5 до 3 осіб (на 28,58%); до категорії середнього рівня перейшли 2 дитини (було 1); з'явився один випадок достатнього рівня мовлення (до цього не було жодного); високий рівень, як і на початку, демонструвала лише одна дитина.

Натомість у контрольній групі не було зафіксовано суттєвих змін у показниках мовленнєвого розвитку – розподіл рівнів залишився ідентичним до початкового.

Порівняльний аналіз підтвердив певну ефективність запропонованої програми. У дітей, які проходили цілеспрямовану артикуляційну гімнастику, спостерігалось покращення стану артикуляційного апарату; нормалізація мовленнєвого дихання; позитивна динаміка у постановці складних звуків; зростання словникового запасу; формування фразового мовлення; розвиток фонематичного сприйняття. Крім того, у дітей з'явилась мотивація до мовленнєвого спілкування, підвищилась самооцінка, сформувались первинні навички самоконтролю.

В цілому, результати дослідження засвідчили, що вже після шести занять із використанням запропонованої програми відбулося зменшення кількості дітей із низьким рівнем мовленнєвої сформованості на 28,58%, що є показником певної ефективності такого підходу.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Результати проведеного дослідження свідчать про ефективність використання артикуляційної гімнастики як засобу покращення мовлення дітей з ДЦП. Звичайно, наразі описано результати міні-експерименту, який не може претендувати на виявлення суттєвих

закономірностей. Втім, використання системи вправ артикуляційної гімнастики у поєднанні з іншими видами корекційної роботи сприяє покращенню мовленнєвого дихання, звуковимови, темпу та фонематичного сприйняття. Подальші дослідження можуть бути спрямовані на розробку адаптивних програм для дітей з різними формами ДЦП та інтеграцію гімнастики у домашні логопедичні тренування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Войтко В. В. Корекційно-розвиткова робота з учнями з порушеннями опорно-рухового апарату в умовах інклюзивної освіти: навчально-методичний посібник / за заг. ред. О. Е. Жосана. Кропивницький: КЗ «КОІППО імені Василя Сухомлинського», 2021. 96 с.
2. Галущенко В. І. Особливості формування просодичного компонента мовлення у дітей зі стертою дизартрією: дис. ... канд. пед. наук: спец. 13.00.03. Одеса, 2012. 247 с.
3. Дегтяренко Т. В., Павлова Н. В. Актуальність міждисциплінарного та нейропсихологічного підходів до діагностики тяжких порушень мовлення у дітей раннього віку. *Наука і освіта: науково-практичний журнал*. 2016. № 8. С. 30-37.
4. Деменко В. А. Корекція мовленнєвих порушень у дітей із ДЦП. Логопедична практика. Київ : Академвидав, 2019. 240 с.
5. Кучерак І., Позмогова О. Розвиток артикуляційного праксису у дітей старшого дошкільного віку із псевдобульбарною дизартрією. *Педагогічні науки: теорія та практика*. 2024. № 4. С. 39-43.
6. Рібцун Ю. В. Інноваційний підхід до організації та проведення артикуляційної гімнастики в логопедичній групі. *Дошкільна освіта*. 2011. № 3 (33). С. 31-43.